

Jagasics Béla

AZ IFJÚSÁG ÉLETLEHETŐSÉGEI EGY ZALAI APRÓFALU HELYI TÁRSADALMÁBAN

Nagylengyel, 1988[†] 1994.

"És az országban a törékeny falvak,
- anyám ott született -
az eleven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek
s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse,
mind megcsörren, hogy nyomorát jelentsse
s elporlik, szétpereg."

1988-ban egy zalai aprófalú, **Nagylengyel 15-29 éves fiataljai** körében vizsgálatot végeztem. Az aprófalvak mindenkorai helyzetének és jövőjének ugyanis különösen fontos meghatározói a fiatal korosztályok. Ok adják a helyi társadalom utánpótlását, köztük az eltartottak jelentősen befolyásolják a családok életkörülményeit, életszínvonalát. **A település sorsának alakulása nagy mértékben attól függ, hogy a fiatalokban található-e olyan belső energiák, amelyek elősegíthetik a helyi társadalom szerveződését; s hogy vannak-e olyan késztetések, amelyek a falu, ill. önmaguknak a faluban való megtartását elősegíthetik.**

1994-ben újra lehetőségem adódott arra, hogy a hat évvel azelőtti kutatást - néhány csekély, de szükségszerű módosítással - a 15-29 éves nagylengyeli körében megismételjem. Rendkívül izgalmasnak találtam a feladatot, hiszen időközben egy politikai rendszerváltozás is lezajlott, szemléletváltások folyamata indult el, alapvetően megváltozott a helyi hatalmi és közigazgatási rendszer, más közgazdasági struktúra és logika hódított teret, megjelent a munkanélküliség stb. Vajon az 1988-as vizsgálati eredmények mennyire mutattak a napjainkban tapasztalható helyzet irányába? E külső változások megváltoztatták-e az akkori folyamatokat? „Mások-e” a mai fiatalok a hat évvel azelőttiekénél?

Az 1988-as kérdőíves vizsgálat a tanácsi nyilvántartásban szereplő 15-29 éves fiatalokra terjedt ki (86 fő). Közülük a kérdezőbiztosok 73 főt értek el. 1994-ben a korosztály 75 fős volt, hat személy tagadta meg a választást, s mindössze 52 főt tudtak elérni a kérdezőbiztosok.

Bevezetés

Míg minden más társadalmi-települési szerkezeti formát az ember alkotott, addig a „község” közvetlenül Isten keze nyomán kelt életre - fogalmazza meg képes beszédben a falu sajátosságát Alexis de Tocqueville. Azt érzékelteti, hogy az ember társadalmi-közösségi voltának talán legtermészetesebb együttélési formája a falu. Az elmélet-tételezte ősi együttességre az idők folyamán történeti, társadalmi, politikai, nemzeti súlyok rakódtak. Mindezek a magyar falvak esetében odáig vezettek, hogy az 1980-as évek végére - a községi kategórián belüli nagymérvű eltérések ellenére - szociológiai

ai értelemben mégis megragadhatóvá vált a „faluság” mint degradált társadalmi helyzet.

Az 1990-es éveket megelőző politikai, közigazgatási döntések és irányultságok pusztán a település formai értelmében kezelték a falut. Nem vették figyelembe, hogy önmagában helyi társadalom, közös élettér, sajátos kulturális minták éltetője, sajátos életmód emlékeit őrző egység. Város és falu között igazi viszonyítások, egymásra vonatkoztatások nem történtek. Az összefüggésben látás helyett a szétszakítás és a szembeállítás szemlélete érvényesült. Történelmi hatások és politikai diszkriminációk által vezérelten a falu lakosainak degradált léthelyzetet, nem tudni, hányadrangú állampolgárságot biztosított. Több aprófalú neve egyenlőt jelentett az öregséggel, a szegénységgel, a kivetettséggel.

A 90-es években kialakult települési önkormányzati rendszer hamar érezte kedvező hatásait. Az újra jelentkező állami központosítási törekvések azonban szűkítették a pozitív folyamatok kibontakozási terét. **Az aprófalvak olyan örökséget, olyan terheket cipelnek magukkal, amelyeket az egyre szigorodó településgazdasági feltételek mellett nem tudnak meghaladni. A helyi társadalmi struktúra torzulásai hosszú távon az el- len dolgoznak, hogy e falvak a kínálkozó lehetőségekkel élhessenek.**

1988-ra a társközségi társadalom már szétesettnek minősíthető. Több szempontból osztályozottnon egész rétegek, csoportok váltak ki belőle, kivonva ezzel a közegeből sajátos értékeiket, tudati tartalmaik hajtóerejét. E körülmények mibenléte, az élettevékenységek minden területét átható volta és huzamossága folytán kialakult a társközségek lakosaiban az életésélyek egyfajta kollektív tudata.

Nagylengyel helyzetének alakulása a történelmi időktől napjainkig

A történelmi események és folyamatok taglalása nem fér a jelenlegi dolgozat kereteibe, ezért csak azokat a fontosabb tényezőket emelem ki, amelyek hatással vannak vagy lehettek napjainkra is.

Nagylengyel Zala egyik fontos útvonala mellett fekszik. Mindössze 14 km-re van tőle a gyorsan fejlődő megyeszékhely a maga szolgáltatásaival, munkalehetőségeivel. 5 km-nyire található a városiasodó volt székhelyközség szintén jelentős szolgáltató egységek-

kel, s a két település között a kőolajbányászati üzem. Nagylengyelben van a 6 falu határában gazdálkodó termelőszövetkezetnek, ill. utód-kft-inek a központja. 1985-ben megépült a vízvezeték. A falu egy része csatornázott. A Kőolajbányászati Vállalat a földgázt vezettette be. Működik óvoda, művelődési ház, könyvtár. 1989-ben újították föl az orvosi rendelőt és fölépítették az orvos új szolgálati lakását. 1988-ban volt posta, élelmiszerbolt, falatozó, körzeti orvos, körzeti állatorvos, központi tejbegyűjtő, takarmány-bolt, tsz-szeszfőzde, a gyerekek számára iskolaszövetkezet Gellénházán, maszek pék, autóápoló, kőműves, fusiban további két kőműves és vízvezetékszerelő. A távolsági buszközlekedés jó, a járatok sűrűek, a faluban több megállóhely is van.

A képlet szerint Nagylengyel helyén egy fejlődő, urbanizálódó településnek kellene léteznie. S helyette a fejlődő Gellénházáról kilépve a társközségek elmaradott, leromlott világába érünk. A városiasodó Gellénházának ára volt.

A probléma értelmezéséhez vissza kell nyúlnunk a falu történelmi múltjába. Egyrészt ahhoz, hogy a döntően kismemesi falu, a körjegyzői székhely, a fejlődő település kulturális mintáit, büszkeségét, öntudatát hordozó lakosság az 1950-es évek után megdöbbenve észleli a sáros, lenézett summásfalut, Gellénháza előretörését.

A körjegyzőségi székhely 1950-ig működött Nagylengyelben. A tanács 1973-ban szűnt meg, akkortól lett Nagylengyel társközség 5 másik falu társaságában. Eltűnt a településről a rendőrség, az egyházi után 1978-ban az állami iskola is, 1977-ben az iparcikk bolt, a takarékszövetkezet, fölszámolták a sportpályát és a tsz serstelepét. 1951-ben fedezték föl az olajmezőt, amelynek településfejlesztő hatása azonban már Gellénházát érte.

A Zalaegerszegtől Nagylengyelen át vezető, 1935-ben épült 9 m széles utat az 50-es években katonai fölvonulási útvonalnak szánták Jugoszlávia felé. Csakhogy az úttest leszakadt, s mivel a 60-as években már politikai aktualitását is elvesztette, nem javították meg, hanem inkább az egyre jelentősebbé váló Gellénháza felé kanyarodtak vele. Így a Zalaegerszegtől a szlovén határhoz vivő út már csak érinti Nagylengyel új községrészét. Átmenő forgalma a falu nagyobbik részének nincs.

A falu valószínűleg föl tudott volna egységesen lépni e folyamat ellen, ha lettek volna ehhez támasztó kulturális mintái. Csakhogy az ismert politikai-hatalmi konstelláció mellett a közösségi, civil szerveződéseknek sem voltak polgári hagyományai. Pl. 1935-ben csak egyházi egyesületeket találunk, ezek is alig-alig működnek. Az érdekképviselő gyakorlatára fölkészítő polgári, civil érdekszövetségek, korporációk, lakossági egyesületek nincsenek, így az érdekszövetség helyett a nemesi attitűdnek jobban megfelelő passzív rezisztenciába, sértettségbe vonultak. Ehhez hozzájárulhatott az erős katolikus vallásosság is. 1935-ös kutatásuk során a szombathelyi teológus hallgatók is összefüggésbe hozták a vallásosságot azzal, hogy a lakosokat „úrszerető és tekintélytisztelő” emberekként jellemzik.”

A másik múltból húzódó folyamatra is a teológus hallgatók figyelmeztetnek bennünket. Megállapították, hogy a lakosság egy része nagy áldozatokat vállal fiait taníttatásáért. Tehát az elparasztatlanodás folyamataként az 1930-as években már találkozunk egyfajta elirányulással a faluból, az élet- és társadalmi helyzetből. A korabeli statisztika jelzi, hogy a folyamat sokkal régebben, 1895 körül megindult. Innen csökken radikálisan a házasságkötések és a születések száma, bár a népességszám még 1930-ig nő, csak utána kezd csökkenni. 1947-től lódul meg ismét a születések száma, egészen 1953-ig. Innen folyamatos a csökkenés, s a 60-as években következik be a nagy törés.

1945 után az uradalmak államosításával egy sor munkalehetőséget elvesztettek a helyiek. A földosztás ismert okok miatt nem hozhatott áttörést a szegényebb rétegek életében. Az elkövetkező politikai váltás miatt a közösségből szervesen kinőtt vezetők, tekintélyes egyéniségek negligálódtak. A közeli Zalaegerszeg gyors ipari fejlődése, a közben föltárt olajmező munkásigénye sokakat eltávolított a földtől, s fokozatosan a falutól. Az otthonmaradók egyre nagyobb része az idősebb korosztály. Ok a helybéli lehetőségeket használták ki maximálisan azért, hogy a gyerekeik elhessenek a faluból. A megtermelt tőke tehát a menekülést szolgálta, s nem a termelésbe került vissza mint befektetett tőke. A szegényebb rétegek a gazdasági alap hiánya miatt kényszerültek a faluban maradni.

A külső, objektív folyamatok tehát tudati, szemléleti hatást is kiváltottak. Kialakult - a némi megszorítással - „önfölszámoló stratégiának” is nevezhe-

tő alapállás. Ezt tovább élte a beinduló körzetesítési „mozgalom”. A háztáji gazdaságok fokozatosan erősödtek, de az egyéni tulajdonviszonyok közepette még termelőszövetesként funkcionáló család a 70-es évek csupán fogyasztási közösséggé vált. A többség a másodgazdaság kereteiben eleve nem lépett túl az autark módszereken és szemléleten. Másrészt a 70-es évek háztáji ellenes kampányai, a tovább is tartó „húzd meg - ereszd meg” politika oda vezetett, hogy a kínáló lehetőségeket sem ragadták meg. A helyiek az országos vezetés kistermelési politikáját „ne sajnáld a parasztot!” - szemléletűnek látták 1988-ban. A vállalkozók nyulászkatákat részben, baromfitelepeiket teljesen fölszámolták. 1994-re megjelentek a helyi kisvállalkozók, ám a kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy döntő jellemzőikben paralellek a fizikaiak kategóriájával.

A kialakult életstratégia megerősítést kapott a termelőegységek Nagylengyelhez való viszonyától, a lakossági ellátás helyzetéből. A falu 1988-as és 1994-es létének minden szeletében kimutatható egyfajta leromlottság és folyamatos leépülés. Az egymásra torló társadalmi hatások olyan léthelyzetet teremtettek, amelyre a közösség kollektív tudata nem volt képes konstruktív választ adni. Nem tették ezt lehetővé magukkal hozott kulturális mintáik, de az egész társadalmi-gazdasági környezet sem. Az önfölszámoló életstratégia megnyilvánul a születés- és népességszám csökkenésében, a közigazgatási rendszerrel szembeni merev, de végletesen passzív beállítottságban, az ún. közösségiség leépülésében, a 80-as években a másodgazdaság vállalkozói szférájából való kivonulásban, a nagymérvű elköltözésben, a mindkét nem körében terjedő alkoholizmusban.

Az 1980-as évek végére lelassult az elköltözés folyamata. Kérdésként vetődött föl azonban az akkori helyzetben, hogy a „gyepükapu” (utalás a betelepített /?/ gyepüvédő székelyekre) végleg bezárult-e vagy a fiatalok vissza tudják-e, ill. vissza szándékozzák-e fordítani e folyamatokat.

A kutatási eredmények

A kérdőívek és az interjúk alapvetően arra adnak választ, hogy:
- mennyire integráltak a fiatalok a falu közösségé-

be, ill. mennyire integrált a közösség maga,
- milyen intenzitású a lakópolgári identitás,
- milyen egyéni és közösségi perspektívák, esélyek bontakoznak ki,
- s végül milyen körülményeket biztosítanak a települési keretben értelmezett élethelyzetek az integráció, az identitás és a perspektívák optimális kialakulásához, működéséhez.

Nagylengyelben 1988-ban a népesség 19,5%-át alkotja a 15-29 éves fiatalok populációja, 1994-ben mintegy 16-17%-át. Ha hozzávesszük az óvodásokat és az általános iskolásokat, akkor 1988-ban kb. 37%-os, 1994-ben kb. 34%-os a 0-29 évesek aránya. (Ez 1941-ben 54,7%-os, 1980-ban 41,7%-os volt.)

Tősgyökeresek - gyűttmentek

A szülők, nagyszülők önfölszámoló stratégiájának következménye, hogy 1988-ban 59%-uk, 1994-ben 60%-uk nem tősgyökeres, máshonnan ide származott. Vagyis az ittélők el- és mások beköltözésének folyamata nem vesztett intenzitásából, még föl is erősödött kissé. Rendkívüli méreteket öltött a városból való ki-költözés jelensége. 1988-ban a beköltözők 34%-a, 1994-ben 74%-a volt ilyen. A beköltözőknek nincs sok közül a falu életéhez. 1988-ban mindössze 9-en (12%) terveztek lakóhelyváltást, más faluba vagy városba közel egyező arányban. 1994-ben viszont már 16-an (30%), túlnyomórészt városba.

A beköltözés és a maradás indokainál a háttérbe szoruló vagy középmezőnyös értékek (kulturális, szellemi élet, a gyerekek jövője, a falu általános fejlődése, ellátás) az elköltözés elsődleges szempontjai. Ez 1994-ben is így van, azzal a különbséggel, hogy az elköltözési indokok között a gyerekek érdeke jelentősen háttérbe szorult, helyébe általában a megélhetés szempontja lépett. Jelentős változás még 1988-hoz képest, hogy az elköltözés szempontjai közül nagy mértékben föl erősödött a faluképpel való elégedetlenség, s az, hogy nem szereti ezt a falut (vö. beköltözők, „gyűttmentek” nagy aránya).

A szomszédsági és a rokonsági kapcsolatok gyakorisága a faluközösségi normák meglétének, elfogadásának, hatékonyságának, ezen keresztül a lokális kötő-

désnek lehet egyik mutatója.

1988-ban a megkérdezettek több mint 80%-a, 1994-ben több mint 90%-a életet szűkebb-tágabb szomszédsági kapcsolatokat. Ennek növekedése valószínűleg egy kompenzáló elemet takar, mégpedig azt, hogy a helybeni rokoni kapcsolatokkal rendelkezők aránya 81%-ról csökkent 60%-ra, s a „rokonvesztés”, a kapcsolathiány miatt fölerősödnek az egyéb, pl. szomszédsági kapcsolatok. Ennek megfelelően 1994-re nőtt a gazdag szomszédsági kapcsolatokat ápolók köre, a kiteljesedett rokonsági kapcsolatot tartók köre viszont visszaesett. A nagylengyeli fiatal korosztályok egy igen jelentős része helyi rokoni kapcsolatok nélkül kénytelen élni.

Megállapítható, hogy Nagylengyel egyre inkább a rosszabb helyzetű társadalmi csoportok gyűjtőhelyévé válik. A költözések eredménye az, hogy a hátrányos helyzetek egymásra torlódva jelennek meg a településen, illetve az egyes emberek életében.

A faluban töltött idő döntő részét munkára fordítják, 1994-re azonban erősen csökkent a százalékérték. A munka megítélésében az elmúlt években jelentős változás ment végbe. A társadalmi folyamatok, ill. a lakóösszetétel változásának hatására a tradicionális értékrend megbomlott.

1988-ban 29-en (40%) beszéltek arról, hogy valamilyen szervezethez tartoznak. A tagságnak a többség szemében alig volt jelentősége, 1994-ben viszont a 19%-nyi tagság többsége már nagy jelentőséget tulajdonít az adott szervezethez tartozásának. (Párt nincs a szervezetek között.) 1988-ban e szervezetekbe leginkább a társaság kedvéért jártak, de közelítette ezt a „nem tudom, miért” vagy a „valami kell az embernek” válaszok aránya. 1994-ben a szórakozás és a valamilyen típusú érdek kategóriája emelkedik ki.

Tehát a már régebben kialakult önfőszámolási stratégia erősen nyomot hagyott a falu jelenlegi helyzetében. A fiatalok nagyobb része nem tősgyökeres. Egyre többen szándékoznak elköltözni a településről. Az ingázóknak a fiatalságon belüli igen magas aránya, ezzel együtt a munkatársak és a barátok jelentős részének falun kívülsége, a szervezeti élet leépülése az integrációt és

az identitást bomlasztja. (Amely a beköltözők nagy részénél egyébként is csak alacsony erősségi fokon érhető tetten.) Emellett továbbra is elkülöníthetők mozgékonyabb és kevésbé mozgékony csoportok. Döntően a társadalmi struktúra alsóbb fokait elfoglalók kötöttségéről beszélhetünk. Így lehetséges, hogy nem is az integráltság, az identitás erősségét mérhette a kutatás, hanem a hátrányosabb társadalmi helyzet fékező erejét.

Mit ad a falu?

Hogyan s mivel kapcsolatban alakulnak ki a helyben éléssel való elégedettség-elégedetlenség mutatói? E kérdés további adatokat szolgáltat az integráció és az identitás mértékéről.

Egyeseket érdemtelenül túlértékelnek a faluban, néhány embernek túlzott a befolyása, a közösségiség értéke elveszett - ez volt a fiatalok közötti konszenzus alapja 1988-ban. 1994-ben előre került a „csak magadra számíthatsz” értékítélet, jelezve egy új, kényszerű értékrendet, az életesélyek romlását, az individualizálódást. (1988-ban az összesített rangsor 7. helyén szerepelt.)

A falu, a lakosok megítélésében a válaszok - sejtethető módon - középre tartanak, tehát sem széthúzóbbnak, sem összetartóbbnak nem látják, mint más falvakat. Ám 1994-re veszített erejéből ez a „középre tartás”.

Egymás megítélése

Az emberek megítélésében 1988-ban a becsület, a rendezett családi élet, a faluközösségért való áldozatvállalás, 1994-ben a becsület, a közösségi tevékenység, a szaktudás normahármasa az alap.

E normák ereje a tradicionális minták továbbélésén túl azzal is magyarázható, hogy többségük általános humanitárius eszmét is kifejez, ill. vallási előírás, érték is. Figyelemre méltó volt 1988-ban, hogy rögtön ezek után modern értékek jelentek meg: a vállalkozás és a szaktudás. 1994-re a vállalkozások értéke erősen csökkent. Szertefoszlottak azok az illúziók, amelyek a vállalkozásban könnyű, gyors pénzkeresetet, bárki által végezhető tevékenységet láttak. A példás családi élet normája után (amelyet a szaktudás szorított le a dobogóról) a műveltség és a falu vezetésében való részvétel jelenik meg, mint érték.

Összességében megállapítható, hogy a tradicionális értékek a két póluson sűrűsödnek. A modern értékek is szóródnak valamelyest, de (főleg 1994-ben) erőteljesen fölfelé húznak. A kimondottan politikai értékek leszakadtak, nem szervültek. A tanulók csoportja helyezi a legelőbbre a legtöbb modern értéket (szaktudás, felsőfokú végzettség, vállalkozás, jó összeköttetések, vezetésben való részvétel, műveltség).

1988-ban azokat az embereket ítélték el, akik elhanyagolták a lakásukat, iszákosak, a családi életük rendezetlen volt. Összességében tehát azt nézték le, aki a mindennapi, egyben tradicionális és vallással is szentesített értékeket sértette meg. Csak ezután következtek az „új” értékek megsértői. 1994-ben ezek mellé besorolták a műveletlenséget is.

A vélemények, megítélések alakulásában szerepe van a vallásos nevelésnek, hagyománynak, meggyőződésnek is. A megkérdezettek közül 1988-ban 97%-ot, 1994-ben 88%-ot kereszteltek meg. Több mint 90%-uk katolikus. 1988-ban mintegy 81 %-uk, 1994-ben 77%-uk valamilyen módon vallásos. Ugyan 1994-re összességében csökkent a vallásosság, de megnőtt az egyházi elvárásoknak megfelelően vallásosok aránya.

A megkérdezettek körében a tanácsi/önkormányzati-lakossági fórumokon való részvétele minimális. Azok aránya a legnagyobb, akik sohasem vettek részt tanácstagji/képviselői beszámolón és falugyűlésen, különösen az előbbin, s ez a tendencia 1994-re drasztikusan fölerősödött. A legkevésbé érdeklődők a tanulók. 1988-ban a többség szerint nem volt érdemes véleményt mondani, mert „úgyisincs semmi foganatja”. 1994-ben már az „érdemes véleményt mondani” válasz dominált, bár csak néhány százalékponttal. Nagyon fölerősödött azonban az a nézet, hogy nincs mód megnyilatkozni, ill. sokkal többen vannak azok, akiket e kérdések hidegen hagynak.

1988-ban a többség szerint a tanácstagok csak kis dolgokban döntenek. 1994-ben viszont a legtöbb megkérdezett nem tudott választ adni. 1988-hoz képest 1994-re nagyobb arányban vélik úgy, hogy az önkormányzat tesz a legtöbbet a falu fejlődéséért, s rendszeresnek tartják a lakosság tájékoztatását is. A lakosság véleményének kikérése, a döntés-előkészítésbe való bevonása azonban kívánnivalót hagy maga után, hiszen itt az arányszám csökkent. S míg 1988-ban csak igen kevesen tételezték föl, hogy a munkát klikkek befolyásolnák, vagy hogy a vezetők csak saját érdekeiket tartanák szem előtt, addig 1994-ben megemelkedett e válaszok aránya. Meglepő, hogy szinte azonos arányban vélték úgy, hogy a tanács - amely nem a településen, nem helyi vezetőséggel működött - nem ismeri a falu problémáit, mint 1994-ben a helyi önkormányzat esetében.

A megkérdezettek 1988-ban a tanácsrendszer diszfunkcióit a következőkben látták: a tanács erős hierarchiába sorolt szervezet, a felsőbb utasítások végrehajtója, nem ismeri eléggé a helyi problémákat, a lényeges döntések előtt kevésbé kéri ki a lakosság véleményét. Riasztó, hogy ugyanezek a megállapításaik az önkormány-

zat esetében is.

A kérdéscsoport elemzése azt mutatja, hogy a tradicionális normák és értékek mint integrációs-identitási tényezők a tudatba beépültek. A funkcionális keret azonban, ahol ezeket működtetni lehetne, alig áll rendelkezésre vagy leromlott. A közösségiség, az összefogás, együttműködés értéke megkopott, konkrét megnyilvánulásai alig találkozunk. A vallás is erőteljesen szekularizálódott. A legfiatalabb korosztály modern értékei további leépülést vetítenek előre, mivel ezek működtetéséhez már semmiféle lehetőség, eszköz nem adott a faluban.

A mindennapi élet objektív keretei

Minden kutatás egyik legbizonytalanabb pontja az, ha rákérdez a jövedelmekre. A válaszokat csak megfelelő óvatossággal és keretek között lehet értelmezni. Esetünkben nyilvánvaló, hogy az alanyok a havi fizetésüket közölték. Kérdéses az adatok hitelessége. A fizetések átlagának növekedési szorzója a két félév közötti időben 3,19. A férfiak sokkal jobban keresnek a nőknél, a nemek fizetésbeli különbségének aránya nem változott 1988-hoz képest. Az 1 főre jutó családi jövedelem növekedési szorzója nem éri el a fizetésekét (2,75).

1988-ban a megkérdezettek 84%-ának volt szőlő- vagy egyéb termőterülete (sorrendben az 1. helyen), 1994-ben csak 32%-uknak (a 4. helyen). A csökkenést egyrészt a beköltözések nagy aránya magyarázza, de a földtől és tradicionálisan önpusztító munkától való menekülés is. Miként egyéb kérdések kapcsán is kitetszik, a munkához való viszony és értékrend alapvetően megváltozott.

A villany- és a vízhálózat az egész faluban megvan (1994-ben villany 1 főnél nincsen). Ennek ellenére a fürdőszoba és az angol WC nem található meg mindenkinél, bár 1994-re emelkedett az ezekkel rendelkezők aránya. Összességében az 1988-as fiatal korosztályok a település „jobb” részein laktak, mint 1994-ben. Megfigyelhető a komfortjellemzők és a vagyontárgyak sűrűsödése is, jelezve a jobb helyzetű csoportokat. A megkérdezettek mintegy 81%-ánál 5-7 komfortjellemző megtalálható. A vagyontárgyak eloszlása már szórta, 1988-ban 4-8 sűrűsödött a megkérdezettek 49%-ánál. 1994-ben 4-6 vagyontárgy sűrűsödött 73%-uknál.

A legtöbb fiatal a tulajdonos családtagjaként lakik. Többségüknek 3 szoba van, amely kényelmes elhelyezkedést biztosított 1988-ban az átlagos 3,7 együttélő számára, 1994-ben viszont már 4,02 az együttélők átlaga.

A házak 1988-ban egy, 1994-ben kettő kivételével téglából épültek, a legtöbb a 70-es években. 1945 előtről származik 1988-ban 4, 1994-ben 7 ház. Tehát öregebb a lakásállomány korösszetétele, mint 1988-ban.

A nyilatkozók közül 1988-ban 13, 1994-ben 25

főnél nincsenek gazdasági épületek, ami meglepően nagy szám a falusi életmód ismeretében (vö. a munka értékelésével kapcsolatban elmondottakkal).

1988-ban egy megkérdezettnek átlagban 1,2 testvére volt, 1994-ben 1,3. (Ha csak azokkal számolunk, akiknek van testvérük, akkor 1,3, ill. 1,5 az átlag.) A leggyakoribb volt tehát a megkérdezettek szüleinél a kétgyerekes, majd messze leszakadva a 3-, 1- és a 4-gyerekes modell. 1994-ben viszont a 3-gyerekes modell megerősödését tapasztaljuk mindkét nemnél, sőt a 4 és több gyerek aránya is emelkedik a nőknél.

1988-ban a megkérdezettek közül 38%, 1994-ben 31% a házaspár. 1988-ban többségüknek azonos arányszámmal 1 vagy 2 gyerekük volt. 1994-ben viszont sokkal magasabb az 1-gyerekesek aránya a 2-gyerekesekénél. 3-gyerekes nincs. Ebből nem vonhatunk le ugyan bizonyos következtetést arra, hogy tovább romlik a születési arány, mivel még szülőképes, a szüléshez társadalmilag is elfogadott korban vannak. Elgondolkodtat azonban, hogy a két minta korátalga majdnem teljesen egyező, 1994-re mégis roppant mértékű az eltolódás az 1-gyerekes modell felé. Vajon új egyke-jelenségről van szó?

1988-ban 23,3%-uk, 1994-ben 38,5%-uk az elmúlt 3 évben nem vett részt üdülésen. A résztvevők közül 1988-ban 1 fő átlagosan 1,3; 1994-ben 2,6 lehetőséget használt ki, vagyis egyre többen vannak azok, akik teljesen kimaradnak az üdülési lehetőségekből. 1988-ban a maximális 3 üdülés mindössze 3 esetben fordult elő, 1994-ben a maximális 4 üdülés 7 esetben. A többség 1988-ban nyugati, 1994-ben belföldi üdülésen vett részt. 1988-ban a „szocialista” országbeli és a belföldi nyaralásban a tanulók az elsők, 1994-ben az utóbbiban, de a legtöbben körükből kerülnek ki azok, akik egyszer sem nyaraltak.

Az esélyek körében leginkább kapcsolatbeli és szakmai egyéni előbbrejutásukra látnak lehetőséget, legkevésbé a helyi ügyekben való részvételre. Sőt, a többi közül ezt a leginkább érdektelennek minősítik. Összességében 1994-ben sokkal kevésbé bíznak az anyagi javulásban, de másban is kevésbé.

Minden csoportban erőteljes tervek, vágyak élnek a jövőre nézve. 1988-ban a rangsor elején szerepelt az autóvásárlás és a külföldi utazás. 2,6 volt az egy főre eső kívánságátalag, 1994-ben már csak 2,1. A legfiatalabb csoportoknál a legnagyobb a csökkenés. Megjelenik azoknak a kategóriája is, akiknek semmiféle terveik nincsenek vagy nem lehetnek (2 fizikai, 5 eltartott).

A kutatási eredmények összegzése

Összességében felemás kép bontakozik ki a fiatal népesség integráltságáról, aspirációról. Megállapítható, hogy a legnagyobb mozgások - az önálló számoló stratégia korábbi kialakulása miatt - már le-

zajlottak. A legmozgékonyabb rétegek, csoportok távoztak a faluból. A megkérdezettek közel 60%-a nem tősgyökeres a településen, sok köztük az egészen friss betelepülő. Igen nagy arányban járnak el dolgozni a faluból.

A tradicionális falusi normák, értékek kötőereje fölfejtethető a válaszokból. A tradicionális faluközösségi normák tudati szinten élnek. A véleményekben, a megnyilvánulásokban tetten érhetők. Megváltozott és megváltozóban van azonban értékelésük, fontosságuk és funkciójuk megítélése. Pl. elutasítják a munka tradicionális túlértékelését, egyedülvalóságát. E normák leépülésében a döntő szerepet az játszotta és játssza, hogy nem élnek azok az intézmények, amelyek keretében e normák funkcionálhatnak. A normatív integráció funkcionálási keret hiányában működésképtelen, passzivitásra kényszerített. A véleményekben szükségszerűen sztereotip formákban nyilvánul meg. Ily módon látens életre kényszerülve elindul bomlási folyamata, kötőereje leépül.

Figyelemre méltó, hogy ezek a külső, anyagi, objektív körülmények hogyan tükröződnek a tudat szintjein. A helyiek elvárnak bizonyos teljesítményeket a településtől. A kötődés, az identitás fokozatai tehát anyagi tényezőkben, mintegy adok-veszek viszonyossági formulákban is megfogalmazódnak:

"Hát valószínű /tennék a faluért/, mert ahol az ember lakik, meg ahol él, ott azért lehetőleg amit tud, tegyen meg. Meg hát azért az én érdekem is, hogy valami legyen. De ebben az utolsó tíz évben ebben a faluban nem lett semmi." "Ha olyan lenne, ami nekem is hasznos hozna, akkor persze. De különben nem." A normák funkció- és lehetőségvesztése tükröződik a kötődés-nemkötődés felemás megfogalmazásaiban is. S persze nagy szerepe van ebben annak is, hogy a falu lakossága nagy részben kicserélődött. "Fene tudja /hogy kötődök-e a faluhoz/. Azon kívül, hogy szeretem, nem. Gellénházához jobban húz a szívem. Oda épülünk, ott dolgozom. Nem, eléggé lepusztult már ez a falu." „Kötődök-e? Különösebben nem. Csak éppen azért, mert itt van a család és itt van a lakás." „Hát igen, itt születtem."

"Most Egerszezen dolgozom. Megyek reggel, hazaelek este. Szórakozási lehetőség azért bent a városban van. Ha ott el akar menni az ember, akkor bentmarad. Vagy hazajövök, ha korábban végzek és visszamegyek (...) nem sok minden van itt. Érzek, persze, kötődést is. Ha nem így lenne, már régen elmentem volna. (...) ha nagyobb lenne a tenniakarás, azért lehetne mit csinálni. (...) Ennek a falunak volt mindene, ami kellett ahhoz, hogy az ember szeresse vagy ragaszkodjon a falusi életformához. De leépült vagy leépülőben van ez a falu."

A vázolt helyzetre a következő életstratégia-válaszok fogalmazódtak meg:

- 1) Elirányulás a faluból.
- 2) Marad, hangsúlyozza a falusi élet előnyeit (nyugodtabb élet, közvetlenebb emberek, könnyebb megélhetés).
- 3) Marad, sorolja az előnyöket, de rögtön mellé teszi a negatívumokat is. Elégedetlen és tehetetlennek érzi magát.

4) Marad és közönyös a közösség ügyei iránt.

Összességében egy több generáción áthúzó életstratégia érvényesüléséről van szó:

- A 19. század végétől indul el a fokozatosan erősödő faluközösség bomlása az elparaszttalánodás folyamatának keretében.

- 1948 után a folyamat önfölszámoló stratégiába csap át.

- A faluban maradók jó része helyzetét röghözköttésként, kényszerként éli meg. *„Én ilyen félúton vagyok a falu meg a város között. Nem tudom egyértelműen azt mondani, hogy jó itt lakni a faluban, de azt sem, hogy a városban jobb. (...) Én ebből indulok ki hogy én itt élek. Nem sok más választási lehetőségem van.”* A faluközösségbe integráltságuk lazult, a tradicionális normák egy része terhessé vált számukra, identitásuk eszmei alapjait kikezdték az anyagi folyamatok. A település egy részük számára idegenné, funkciócsökkentté vált.

- A mozgékonyabb rétegek elirányulása napjainkban is tart. Egyre inkább az elesettebbek maradnak helyben: az idősek és a helyben foglalkoztatott, alacsony jövedelmű fizikaiak. A népesség szelektív elköltözésével a társadalmi struktúra egyre torzabbá, féloldalassá válik. Önmagát beteljesítő jóslatként működik. A tudatosodást biztosító rétegek hiányában reménytelennek tűnik a helyi érdekképviseleti, egyesületi élet megteremtése. Ma Nagylengyelben maradni a nagy többség számára nem alternatíva, nem választás kérdése, hanem kulturálisan hozott, anyagilag, társadalmilag meghatározott kényszer. Ha pedig kényszer, akkor az marad a helyzetben, aki to-

tálisan kiszolgáltatott. További elköltözések is várhatók, ha figyelembe vesszük, hogy a tanulók privilegizált értékei tipikusan városhoz kötődő, modern értékek, melyekhez működtetési keretet a funkcionális környezet biztosítani nem képes. A településsel kötött „szerződés” fölbontásának döntő motívuma a jogos szükségletek és a kielégítési lehetőségük közötti diszcrepancia és egyre áthághatatlanabb szakadék, valamint a méltánytalanság érzése, az állampolgárként, egyben falusiként érzett mélyseges sértettség.

- A maradók rosszabb életésélyeik és az önfölszámoló stratégia objektív folyamánya következtében változást elérni nem tudnak, csupán a stratégiát örököltik tovább. *„Az embereket ismerem, de azokat is inkább látásból. A fiam most abban a korban van, hogy kérdezi: „ez ki? ez ki?” - és én nem tudom neki megmondani. Nem ismerem az embereket.”* *„Nem sokat tudok a falu történetéről. Inkább ilyen kis sztorikat, amiket disznóölésekkor meg máskor mesélnek. Ebből egy kép áll össze. Jó lehetett! Persze ebben benne van az ő álmviláguk is. De jónak tűnik. Nagyobb volt a közösségi erő. Nem tudom, én mit mesélek majd az unokámnak, hogy mi volt itt a faluban. A kőolaj meg bűdös...”*

S végül, hogy a korábban fölített kérdésre válaszoljunk: a gyepükapu, a fejlődő faluélet lehetősége bezárult. A nagylengyeli fiatalok nem hordoznak olyan energiákat, aspirációkat, amelyek egy pozitív települési jövőképet rajzolnának föl. Sőt, kétséges az egyéni pozíciók javítási lehetősége is. Ami Isten keze nyomán keletkezett, társadalmi folyamatokká érett politikai-igazgatási erőfeszítések révén elvész.

Jegyzetek

1. József Attila: Levegőt! (Részlet) – József Attila minden verse és versfordítása. Szépirodalmi, 1980. 389. p.
2. Tocqueville, Alexis de: A demokrácia Amerikában. Gondolat, 1983. 48. p.
3. Ötven éves a magyar kőolaj- és földgázbányászat. KFV, Nagykanizsa, 1987.
4. Szendy László dr.: 387/0. Szily János Cserkészcsapat göcseji mozgótábor. Martineum Könyvnyomda Rt. Szombathely, 1936.
5. 5. sz. interjú.
6. 7. sz. interjú.
7. 1. sz. interjú.
8. 2. sz. interjú.
9. 3. sz. interjú.
10. 10. sz. interjú.
11. 10. sz. interjú.
12. 1. sz. interjú.
13. 10. sz. interjú.

A fotókat Lackner László készítette.